

*Жаровська І. М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФЕНОМЕНА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню сутності зміни ролі і місця державної влади у глобалізаційному просторі. Визначено зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на трансформацію феномену державної влади. Акцентовано увагу на взаємодії та взаємозв'язках політичних, правових та економічних процесів суспільного існування та їх значення для зміни державно-владного механізму. Вказується на проблемних аспектах участі народу та окремої особистості у державно-владній діяльності.

Ключові слова: державна влада, глобалізація, трансформація, суспільство, політична глобалізація, правова глобалізація.

Постановка проблеми. У загальному вигляді глобалізацію можна уявити як сукупність процесів становлення більш-менш єдиних загальносвітових систем в економіці, фінансах, технології, політико-правовій сфері, інформаційній сфері, а також культури та інших сферах людської життєдіяльності. Як явище гіперсоціального характеру глобалізація здійснює вплив на всі полюси суспільного буття в тому числі на політичний, державно-владний та правовий. Не дивлячись на те, що у міжнародному та українському науковому колах робляться певні спроби виробити концептуальну стратегію глобалізаційного програмування правових явищ, на сьогодні не вироблена єдина гносеологічно-правова концепція глобалізації, яка могла б стати основою розуміння загальнопланетарної трансформації устрою держави, права, влади та окремої особистості.

Актуальність розгляду проблем глобалізації зумовлено тим, що в онтологічному змісті процеси щодо глобалізаційних змін є природними і такими, що перманентно вже існують в соціумі. Говорити чи сперечатися про ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти невмолиму дію об'єктивних законів глобалізаційного розвитку [1, с. 12]. Актуалізуємо первинну думку про те, що вирішення проблем глобалізації у державно-владному контексті є перманентним і необхідним джерелом наукового пошуку.

Проблемою глобалізаційних змін займалися достатньо сучасних науковців, серед яких переважно іноземні мислителі У. Бек, М. Манн, А. Рагман, У. Робінсон, С. Стрейндж, Я. Шольте. Поряд з цим і в українській правовій думці посилюється інтерес до проблем правової глобалізації, домінують у аспекті компаративістських досліджень. Також останнім часом у науковій літературі з'явилася значна кількість наукових праць, присвячених

проблемам державної влади. Теоретичні аспекти проблеми влади та її ролі в соціальному бутті розглянуто в працях як політологів, так і юристів, серед них здобутки Ю. Барабаша, В. Ковальчука, М. Козюбри, В. Сіренка, А. Селіванова та інших. Разом з тим можна констатувати, що комплексного теоретичного аналізу трансформаційних змін державної влади у глобалізаційному просторі не проводилося.

В даний час процес глобалізації стає реальністю незалежно від того, усвідомили ми це чи ще ні, а він означає зміну всієї парадигми життя людства в цілому і кожної окремої людини. Різні прояви глобалізаційних явищ і стратегій стають предметом обговорення для представників найрізноманітніших галузей знання – від економіки до естетики. Сучасна глобалізація – це глобалізація: ризиків, соціально-політичних конфліктів, екологічної кризи, тероризму та організованої злочинності; вона загострює багато колишні проблеми, роблячи їх загальними і всеохоплюючими [2, с. 2]. Як вказує російський науковець Є. Оглезнев: «кумулятивні наслідки глобалізації, які проявляються в капіталістичних країнах, свідчать про те, що вони переживають процес глибокої трансформації, в ході якої їх владні повноваження, ролі та функції переосмислюються, перебудовуються і вступають в проміжну сферу глобалізуючих і регіоналізуючих систем і структур» [3, с. 8]. **Завданням** цієї наукової статті є аналіз змін такого правового явища, як державна влада, та новітнє форматування усвідомлення правової природи цього феномену в умовах глобалізованого соціуму.

Виклад основних положень. Всесвітня глобалізація передбачає перетворення світового простору в єдину зону, де вільно переміщуються інформація, товари та послуги, капітал, де вільно поширюються ідеї, стимулюючи розвиток сучасних інститутів та налагоджуючи механізми їх взаємодії. У сучасній західній соціології політична глобалізація розглядається інтеграція та взаємозалежність між урядовими та іншими політичними організаціями які постійно розвиваються. Цей термін також широко вживається для позначення зростаючого політичної взаємодії за межами організаційної ієрархії держав і наддержавних органів. У цьому контексті діяльність нових соціальних транснаціональних рухів, міжнародних неурядових організацій і формування глобального громадянського суспільства є одним з основних соціальних індикаторів і вимірників політичної глобалізації, значно розширилася в кінці ХХ століття в результаті тектонічних геополітичних зрушень [4, с. 373]. Глобалізація існує як конгломерат сфер змінного

простору, серед яких економічна, соціокультурна, торгівельна, митна, політична, правова, аграрна та безліч інших сфер соціального життя. Зміни всієї структури суспільства під впливом трансформаційних та інтеграційних процесів сучасності зумовлюють зміну і такого феномену соціального буття та правової реальності як державна влада. Класично розуміють державну владу як соціальне явище політико-правового характеру, невід'ємний елемент держави, який призначений регулювати відносини у суспільстві через наявні тільки в неї ресурси владарювання, має спеціальний апарат та правові важелі для виконання управлінських функцій.

Загалом, зміна – не перетворення чогось у дещо інше, перехід з однієї якісно визначеної форми буття в якісно іншу форму буття, перетворення складу, структури чогось, його положення відносно інших об'єктів тощо. Тобто в найзагальнішому значенні будь-яка зміна є взаємодією, рухом, а звідси випливає, що здатність до змін є однією із загальних властивостей усіх форм буття. Щоб розібратися у проблемах змін слід визначити перманенти, що зумовлюють вказані зміни. Чому змінюється державна влада? Відповідь проста – вона змінюється тому, що проходить трансформація всього політичного і соціального існування людства. Але такий висновок лежить, так би мовити, на поверхні. Необхідно більш глибоко дослідити у чому суть змін державної влади і яке її місце у процесах сучасного існування людства.

Ми не перші, що намагаємося пізнати державно-владні зміни. Європейська наука широко аналізує процеси глобалізації. Так, Ян Шольте пропонує наступну систему поглядів на сучасну управління. По-перше, політична глобалізація найчастіше йде в обхід національних урядів завдяки значному зростанню зв'язків на більш низьких рівнях. По-друге, глобалізація веде до переміщення правління по висхідній лінії в бік постійно діючих багатосторонніх наднаціональних організацій, які стали засновуватися на початку ХХ століття і значно зросли в усіх відношеннях (чисельно, за розміром і впливом) на рубежі двох століть. По-третє, новим виміром політичної глобалізації став розвиток функцій глобального правління з боку ринкових інститутів. По-четверте, підвищення ролі неурядової політичної глобалізації призвело до розвитку глобального громадянського суспільства, яке відрізняється сьогодні високо екстенсивними планетарними зв'язками [5]. Вказана пізнавальна характеристика має право на існування, але потребує більш ширшого аналізу з боку саме змінної детермінанти владних відносин.

Як будь-яке суспільне явище державна влада залежна від зовнішніх чинників. Класично, в державі більшість соціально-змістовних сфер життєдіяльності забезпечується державою у вигляді її органів. Саме держава покликана здійснювати свої функції для забезпечення соціального блага та «ідеального» світобуття окремої особистості. Державна влада класичного суспільства виступає як атрибут забезпечення порядку та чинником стабілізації та упорядкування конфліктних інтересів різних соціальних груп. Але глобалізація призводить до трансформаційних змін суспільної реальності в тому числі правової і державно-політичної.

Державна влада змінює свій статус і видається, що

це перманентно пов'язано зі зміною ролі і місця саме держави у політичній системі суспільства. Політологи стверджують, що за даних обставин суверенітет припинив розглядатися як невід'ємна ознака держави. Все частіше висувуються припущення про відмирання суверенітету як атрибуту сучасної держави. Виходить, що держави, які утворюють світову систему, зберігають свою специфіку і являють собою різні зразки соціально-економічного та політичного розвитку. При цьому зберігається різниця у фактичних рівнях суверенітету. Існують держави, які самостійно реалізують внутрішню і зовнішню політику, і ті, в яких процес прийняття політичних рішень детермінується імпульсами, що виходять від інших держав. З точки зору правового підходу, в даному випадку не існує проблеми, оскільки формально останні є суверенними утвореннями, тобто суверенітет трактується категорично – констатується його наявність або відсутність. Проте динаміка політичних процесів вносить зміни у політичну практику, що дозволяє констатувати диференціацію рівнів незалежності і самостійності держав [6, с. 2]. Однією з невіршених проблемою міжнародного права є те, що статут ООН декларує рівність держав, поряд з цим існують «сильніші» і «слабші» держави, які не можуть здійснювати однаковий вплив на геополітичний простір та розв'язання Всесвітніх питань існування людства. «слабші» держави мають слабший суверенітет і роль державно-владних інституцій, так само як сама держава, залежна від декількох елітарних держав. Однак проблема не тільки в рівності статусу держав, проблема існує і в зміні ролі держави – інші всесвітні організації міжнародного урядового і навіть неурядового рівня, транснаціональні компанії на сьогодні володіють безпрецедентним правом регулювання загальнопланетарних відносин. Держава вже не виступає аттракторною точкою впливу, тобто центр змістився у сторону інших суб'єктів. Саме вони мають домінуючий вплив на державну владу кожної держави від «найсильнішої» до «найслабшої».

Зміна ролі держави пов'язана також із зміною суспільних проблем. Сучасність ставить нас перед невіршеними проблемами, які одна, навіть «найсильніша» держава вирішити не може: продовольча криза, екологічні зміни, тероризм та ряд інших. Тому управлінські функції автоматично переходять до конгломерату міжнародних об'єднань, що їх можуть вирішити. «Що стоїть багатьох сучасних проблем, то етнічна держава, здається, більше не є найбільш відповідним рівнем прийняття рішень. Оскільки структури управління все більше переносяться на глобальний рівень, щоб мати справу з зростаючим числом глобальних проблем» [7].

Глобалізаційні зміни зумовлені широким концептом суспільних явищ і наступним, як нам видається, фактором зміни природи державної влади, слід пов'язати ці зміни у сфері глобалізації політичного і правового існування.

Під політичною глобалізацією розглядають систему глобалізаційних процесів, що ведуть до уніфікації політичного устрою держав, розширенню політичних зв'язків між державами, народами і континентами, і, в кінцевому рахунку, до встановлення особливих політичних відносин – глобальних за масштабом і пронизують вну-

трішній устрій всіх держав [8, с. 146]. Політика тісно пов'язана з державною владою. Політика – це суспільна діяльність, що має різні вектори, тобто здобуття, використання, підтримку і повалення політичної влади, реалізацію інтересів особи, соціальних груп на всіх рівнях інститутів політичної системи. Обраний політичний вектор розвитку є показником для державно-владних рішень та, відповідно, впровадженням цієї політики в життєздатну практичну сферу через інститути державної влади.

Правову глобалізацію розуміють як явище яке «її всебічний вплив на державно-правову сферу призводить до трансформації, зміни і модернізації державно-правових інститутів, норм і відносин у рамках національного та міжнародного права» [9, с. 12]. Міжнародні правові норми сприймаються як загальний стандарт правової сфери та загальні вимоги, імплементуються у законодавство окремої держави і узгоджуються з внутрішньодержавними нормами. Зміна правової системи тягне за собою формування нового устрою державно-владних інституцій, і зміна політичного вектору детермінує новітню політику та зміну функцій та принципів владної діяльності. Звертаємо увагу на тому, що глобалізація правової сфери може спричинити і певні негативні наслідки, серед яких деформаційні відхилення у бік нехтування національними історико-правовими принципами та інститутами окремих держав, сталими політико-правовими субстанціями. Тобто нав'язування єдиних стандартів права та влади неминуче призведе до її відторгнення як інородного тіла у соціальній реальності. Так, М. Цимбалюк при розробці нормативної бази правового регулювання на міжнародному рівні пріоритетна ініціатива має надходити саме від національних, а не наднаціональних інституцій; останні повинні лише узагальнювати, ратифікувати нормативні угоди національних держав та гарантувати їх дотримання [10, с. 167]. Тільки за умов усвідомлення соціальної природи права воно може виконувати функцію обмеження державної влади. І, навпаки, констатація держави в якості джерела права як теоретична конструкція має своїм підґрунтям широке розуміння сутності держави як країни у цілому, що провокує ототожнення механізму організації влади у суспільстві з самим соціумом, призводить до нехтування проблемами розвитку громадянського суспільства, повної етатизації усіх суспільних стосунків.

Наступним чинником зміни ролі державної влади ми виділяємо економічні глобальні реформації. Класик глобалізму У. Робінсон зазначає, що «нації більше не об'єднуються екстернально у велику світову економіку, а інтернально з'єднуються в єдину глобальну економіку і суспільство. Економічна глобалізація служить причиною створення матеріальної основи для транснаціоналізації політичних систем, громадянських суспільств і глобальної інтеграції соціального життя. Глобалізація все більше і більше розмиває національні кордони і робить структурно неможливим для індивідуальних націй підтримувати незалежні або навіть автономні економіки, форми правління і соціальні структури» [11, р. 469]. Як пише С. Стрейндж, «безликі сили світових ринків нині більш могутні, ніж держави, яким нібито належить політична влада ... Зменшення впливу держав знаходить

відображення в тому факті, що влада все більше переходить до інших інститутів і об'єднанням, до місцевих і регіональних органів» [12, р. 4]. Економіка взаємно переплетена з державною владою. В. Сіренко про їх вплив говорить таким чином: «Оскільки держава – політико-управляюча організація, що діє в різних сферах суспільного життя, перед державним управлінням стоїть першочергове завдання практично організувати планомірне виробництво і розподіл продуктів, що необхідні для існування десятків мільйонів людей. Це завдання не скасовується і в умовах ринку. Якщо чогось не вистачає чи потреби суспільства не задовольняються, то люди слушно вимагають з носіїв влади, а не з бізнесменів як головних секторів ринку» [13, с. 26]. Економічний ресурс – один з основних для здобуття державно-владних повноважень чи їх втрати. Економічний ресурс необхідний також для впровадження державними органами власної програми політичного розвитку країни. Але економічний ресурс при глобалізаційних процесах є змінною субстанцією, тобто не внутрішньодержавні економічні процеси, а зовнішні економіко-фінансові ресурси, об'єднання капіталів, світові ринки – ось основні атрибути економічного простору сучасності. Державна влада поступається їм за силою впливу. Попри те, необхідно застерегти від розставлення категоричних акцентів. Економічна глобалізація не знищить інститут державної влади, не деформує його до елементарного засобу для досягнення фінансово-економічних цілей. Російським дослідником вірно підмічено, що «економічна глобалізація зовсім необов'язково веде до ослаблення державної влади, вона скоріше змінює умови, при яких проявляється ця влада» [3, с. 7].

І в кінцевому результаті зміна державно-владної парадигми сучасності зумовлена соціальними факторами, серед яких трансформація культурної сфери у мегакультурну цивілізацію, інформатизація, швидкий розвиток наукового прогресу.

Однак державно-владний механізм змінює свою онтологічну основу і під впливом внутрішніх трансформаційних, інноваційних процесів. Тобто слід говорити не тільки про зовнішні фактори глобалізації, але й виділяти внутрішні інтенції змінної величини.

Змінюється сама особистість як об'єкт у механізмі державно-владних відносин, її соціальна природа та її прояви. Особистість як суб'єкт державно-владних і правових відносин перестає відчувати пресинг тоталітарної неконтрольованої владної еліти. Демократичні процеси поступово охоплюють всі країни світу. Якщо навіть держави не визнають правових демократичних ідеалів, вони візуально намагаються «прикритися» ними (наявність виборчого права, процедури легалізації влади, референдуми, багатопартійність тощо). Особистість отримала правову потенцію здійснювати державно-владну діяльність через ряд демократичних інститутів і їх перелік весь час розширюється. Загальна Декларація прав людини ООН (частина третя статті 21) проголошує, що воля народу повинна бути основою влади. Вона має реалізовуватися шляхом виборів або ж в інших рівнозначних формах, що забезпечують свободу голосування. На сьогоднішній момент це не тільки вибори і референдуми, але й засоби участі громадськості

у між виборчий період: законодавча ініціатива, громадські слухання, громадський контроль, в тому числі через громадські ради, участь у виробленні державної політики шляхом права членства у політичних партіях та громадських організаціях. Розвиток інформаційної сфери надає ширші можливості отримати доступ до публічної інформації, в тому числі щодо діяльності інституційних органів державної влади та окремого державного службовця. Тобто народ та окрема особистість усвідомлюють можливість паритетного відношення у конгломераті стосунків «державна влада–громадянське суспільство». Глобалізоване суспільство дає можливість окремій особистості при її наполегливому бажанні через правові процедури вплинути на владу, візьмемо хоча б через рішення міжнародних судових органів. Тобто державна влада не сприймається вже суцільним «левіафаном», можна говорити про олюднення державної влади. У механізмі влади народ виступає єдиним джерелом влади (суб'єкт) та, здійснюючи свою владу особисто, тобто «сам стосовно себе» або через представницькі органи, володіє ще й ознаками об'єкта влади. Внаслідок цього демократичному суспільстві підвладний учасник також розуміється як вольовий суб'єкт влади і навпаки. Кожен громадянин, як елементарна частка цілого (народу) є джерелом влади і є її підлеглим цієї влади. Глобалізація державної сфери сприяє зближенню суб'єкта і об'єкта механізму владних відносин.

Висновок. У сучасному трансформаційному суспільстві відбуваються радикальні зміни, не помічати яких неможливо. Державна влада від феномена легального примусового арбітра переходить у ранг другорядного ланки у відносинах «суспільство–суб'єкт управління». Домінанту займають міжнародні глобалізовані суб'єкти влади, але говорити про втрату державною владою абсолютних позицій, на нашу думку передчасно. Змінні характеристики державно-владного феномену мають подвійну природу: зумовлені зовнішніми процесами (трансформація ролі держави, політична, правова, економічна та мультикультурна глобалізація) та внутрішніми трансформаціями самого механізму реалізації державної влади.

Поряд з цим ми категорично заперечуємо абсолютну можливість існування єдиного світового співтовариства, тобто такої спільності соціальних відносин, які не можуть інтегруватися у національно-державну політику або визначатися нею. Етно-національні, історичні, ментальні особливості створюють той конгломерат, що не дає нівелювати ні внутрішнім законодавством і ні глобалізаційними процесами, тому, на нашу думку, зникнення державної влади - це проблема наукових дискусій, а не практичних реалій сучасності.

Література:

- Білурус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О.Г. Білурус, Д.Г. Лук'яненко та ін. ; Кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білурус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
- Цикин В.О. Глобалізація: ноосферний підхід : монографія / В.О. Цикин, 2007. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка. – 284 с. (російською мовою).
- Оглезнев В.В. Глобалізація і государство: анализ социальной онтологии / Оглезнев В.В. – Томск : Изд-во ЦНТИ, 2010. – 159 с.
- Вызовы глобализации и Украина / А.Г. Арсеев, А.Н. Малюк, Н.В. Толстых. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2011. – 517 с.
- Sholte J. Globalization : A Critical Introduction / J. Sholte. – 2nd Edition. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005.
- Щербіна О.О. Взаємозв'язок суверенітету і якісних параметрів державності в умовах глобалізації / О.О. Щербіна; Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського // Автореф. на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук за спец. 23.00.02. – Одеса, 2011. – 17 с.
- Brahm E. Globalization [Electronic resource] / E. Brahm. -2005. - July. - Modes of access : <http://www.beyondintra.stability.org/essay/globalization/?nid=6563>.
- Глобалізація : учеб. / под общ. ред. В.А. Михайлова, В.С. Буянова. – М. : Изд-во РАГС, 2008. – 544 с.
- Біврюков Р.М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації)/ Р.М. Біврюков; Міжнародний гуманітарний університет // Автореф. на здобуття наукового ступеня канд. юр. наук за спец. 12.00.01. – Одеса, 2011. – 21 с.
- Цимбалюк М. Формування та реалізація ідеї правового суспільства у процесі розвитку інститутів народодовладдя / М. Цимбалюк // Право України. – 2011. – № 7. – С. 161–168.
- Robinson W.I. (Mal)Development in Central America: Globalization and Social Change / W.I. Robinson // Development and Change. – 1998. – July. – P. 467-497.
- Strange S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. / S. Strange – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Влада в Україні : шляхи до ефективності / ред. рада ... О. Д. Святоцький (голова) [та ін.]. – К. : Журн. «Право України» : ІнЮре, 2010. – 688 с.

Жаровская И. М. Трансформация феномена государственной власти в условиях глобализационных изменений

Аннотация. Статья посвящена выяснению сущности изменения роли и места государственной власти в глобализационном пространстве. Определены внешние и внутренние факторы, влияющие на трансформацию феномена государственной власти. Акцентируется внимание на взаимодействии и взаимосвязях политических, правовых и экономических процессов общественного существования и их значение для изменения государственно-властного механизма. Указывается на проблемных аспектах участия народа и отдельной личности в государственно-властной деятельности.

Ключевые слова: государственная власть, глобализация, трансформация, общество, политическая глобализация, правовая глобализация.

Zharovska I. Transformation of the phenomenon of state authority in global changes

Summary. The article is devoted to the changing role of the state authority in the globalization area. External and internal factors affecting the transformation of phenomenon of the state authority are defined. Attention is focused on the interaction and interconnection of political, legal and economic processes of social existence and their importance for changing of state-government mechanism. The problematic aspects of people's and individual participation in the state-government activities are indicated.

Key words: state authority, globalization, transformation, community, political globalization, legal globalization.